

Ukraine Insider, Част трета

Русия срещу Украйна на информационния фронт: Канали, послания и украински уроци за противодействие

Соня Димитрова-Мартинюк

Тази статия се осъществява с подкрепата на Държавния департамент на САЩ. Мненията, резултатите и изводите, изразени от автора на статията, не отразяват непременно вижданията на Държавния департамент на САЩ.

+359 887 760 787

info@globalanalytics-bg.org

<https://www.globalanalytics-bg.org>

InstituteforGlobalAnalytics

<https://www.linkedin.com/company/79841057>

За автора:

Соня Димитрова-Мартинюк е редактор, преводач и журналист към StopFake Bulgaria от 2015 г. Статиите ѝ са публикувани в украински и български медии, като разработва теми, свързани с историята, религията, българо-украинските исторически и културни взаимоотношения, информационната война. Член е на методологическата група за обучение по медийна грамотност „Да се научим да разпознаваме в училищата в Украйна“.

Резюме и ключови аспекти в статията:

- Руската пропагандна машина засилва атаките си срещу украинското информационно пространство още през 2014 г., като цели да дехуманизира образа на украинците, представяйки ги като „фашисти“ и заплаха за света.
- Прокремълски политици и общественици в Украйна съдействат на Москва за манипулирането на медиите особено преди пълномасщабната война от 2022 г. Руската дезинформация насажда разногласия между различните етнически групи в Украйна, включително и българската.
- В окупираните украински територии Русия създава информационен вакуум и медийна изолация.
- Руската пропаганда за Украйна на Запад продължава да използва местни агенти за влияние, културни центрове, засилва дезинформационния поток в социалните мрежи и създава фалшиви послания, насочени срещу украинските бежанци, украинската ядрена енергетика, износа на зърно.
- Украйна успешно противодейства на руската дезинформация чрез съвкупност от законодателни и образователни инициативи за изграждане на медийна грамотност и активна комуникационна политика от страна на властите.
- Доверието на украинците в официалните институции, както и един към друг, се покачва значително след началото на войната от 2022 г.

За изследователите на руската дезинформация широкомащабното нападение на Руската федерация (РФ) срещу Украйна на 24.02.2022 г. не бе изненада. Кремълската пропаганда дълги години създаваше демоничен образ на Украйна и беше въпрос на време кога „миротворецът“-Русия ще „окаже услуга на света“ и ще го „спаси“ от „нацистката“, „изкуствено създадена провалена държава.“

Активната фаза на информационната война срещу Украйна започна с идването на Владимир Путин на власт. Но той не трябваше да измисля нищо радикално ново – използването на активни мерки, осъществявани чрез медиите, бе широко използвано още от Съветския съюз като начин за усилване на влиянието и реализирането на интересите на политическата власт. Същите модели на изопачаване, манипулации, осмиване, преувеличаване, използване на евфемизми и разпространяване на откровени фейкове, прилагани от СССР, присъстват и днес. Кремъл последователно се възползва и от основните либерални западни ценности, като насърчаване на свободата на словото, и прокарва нужните му наративи под формата на „другата гледна точка“. Един нов инструмент, който не бе познат по времето на СССР и който широко се използва от сегашният путински режим – социалните мрежи, предоставят неограничени възможности за разпространение на най-абсурдните теории, безкритично възприемани и споделяни от многомилionenната аудитория.

Настоящата статия представя основните руски канали, методи и послания за въздействие върху украинската, както и западната, медийна среда с цел изкривяване на възприятията за руската агресия. Също така е анализиран напредъкът и опитът на Киев в редица направления – медийно образование, законодателни инициативи, в борбата срещу дезинформацията на Кремъл.

Руската информационна атака срещу Украйна преди и след 2022 г.

По време на Революцията на достойнството през 2014 г. и най-вече по време на окупацията на Крим, украинците почувстваха върху себе си масираната руска пропаганда. Информационното пространство на РФ, Украйна и западните страни се напълни с недостоверни съобщения на руски и проруски медии, които започнаха да пишат за „противоконституционен преврат в Украйна“, че на власт е дошла „хунта“, революцията била извършена с помощта на САЩ и ЕС, страната е „площадка за подготовка на терористи“, на територията ѝ има „американски лаборатории“, в които се „разработват опасни биологични оръжия“, а атомните ѝ централи „могат да доведат до нов Чернобил“.¹

¹ Fedchenko, Y., 2016. [‘Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means’](#), *Estonian Journal of Military Studies*, Vol. 2, 2016, pp. 140–169

Главната цел на тези послания бе да дехуманизират Украйна и украинците, да се създаде впечатление за извънредна ситуация около „украинската криза“ и усещане за максимална опасност, идваща от Украйна. Руската пропаганда си служи с ценностна и етична инверсия като формира определени образи и представи, когато престъпникът се представя за жертва, а жертвата е обвинена в несъществуващи престъпления.²

Като контрапункт на „нацистка Украйна“, управлявана от „хунта“, пропагандистите насаждат гордост за РФ, която „помага на братските народи“, „защитава/освобождава“, „руската армия е благородна и миротворческа“, а руското оръжие – „уникално/впечатляващо“. Не по-малко важни са и наративите на кремълската пропаганда, чиято цел е да усили т. нар. „цивилизационна мисия“ на Москва – да защити „руския свят“ (т.нар. Донецка и Луганска народна република) от „геноцида“, а света – от „кафявата чума на нацизма“.

В доклада „Путин. Война“³, изготвен от руската опозиция, се обяснява защо за Кремъл е било важно да използва фашисткия наратив за обосноваване на нападението си срещу Украйна: дълги години руската пропаганда обръща изключително внимание на Великата отечествена война, а Путин превръща тази тема в ключова в собствената си система от идеологически координати. Създават се нови традиции – носене на георгиевски ленти, акцията Безсмъртен полк и т.н. Реториката на военните години се оказва проектирана върху текущите политически новини. Украинските власти в тази реторика станаха „бандеровци“ и „нацисти“, а Русия се оказва заета със същото, както през 1941-45 г. – борбата срещу фашистите, се казва в доклада.

StopFake⁴ откроява главните разпространители на руската пропаганда срещу Украйна. Най-голям брой фейкове генерира медийният холдинг на Министерството на отбраната на РФ „Звезда“ (79 материала), на второ място – сайтът Украина.ру (73 материала), на трето – информационната агенция „РИА Новости“ (62 материала). Сред източниците на голям брой фейкови новини са и телевизионният канал „Россия 24“ (48 материала), RT (38 материала), LIFE (38 материала), НТВ (32 материала), информационната агенция ТАСС (31 материала), Lenta.ru (30 материала), „Первый канал“ (25 материала), „Комсомольская правда“ (20 материала). В изследването се констатира, че руската пропаганда се разпространява

² Polulyakh, O., 2022. ‚[От „да се унищожат нацистите“ до „да се унищожат украинците“: как се промени кремълската пропаганда за два месеца война](#)‘ (‘From “to destroy the Nazis” to “to destroy Ukrainianness”: how Kremlin propaganda has changed in two months of war’, *Stopfake*, 3 May 2022)

³ Nemtsov, V., 2015. ‚[«Задача оппозиции сейчас — просвещение и правда. А правда в том, что Путин — это война и кризис»](#)‘, в Яшин, И., Шорина, О., (редактори), 2015, *Путин. Война* (‘The task of the opposition now is enlightenment and truth. And the truth is that Putin is war and crisis,’ in Yashin, I., Shorina, O., (eds.), *Putin. War*, 2015)

⁴ Orlova, D., Makar, O. Romaniuk, V., Zhdanova, M., ‚[Фейковете, които проектът StopFake опроверга през 2014-2017: наративи и източници](#)‘ (‘The fakes that the Stopfake project debunked in 2014-2017: narratives and sources,’ *Stopfake*, 20 September 2018)

целенасочено чрез широка мрежа от медии, включващи както руски държавни информационни агенции („РИА Новости“, ТАСС) и телевизионни канали („Россия 24“, RT), така и частни медии (LIFE, НТВ и т.н.); както от телевизията, така и от пресата (например „Комсомольская правда“, „Известия“), и от онлайн медиите (Lenta.ru, Взгляд.ru и др.).

През 2020 г. StopFake също така прави анализ на тематиката на фейковете по време на президентските избори.⁵ Изследването показва, че **украинските опозиционни канали, свързани с прокремълския политик Виктор Медведчук, внедряват дневен ред много близък до руската пропаганда.**

Основните наративи, които те разпространяват, преследват целта да представят Украйна като бедна страна, която стремително се приближава до пълна разруха, като главната причина за „широкоразпространената бедност“ е украинската власт. Най-често повтаряният наратив е, че „Украйна е доведена до пълен упадък, всички реформи се провалиха“, който се придружава от различни емоционални неистини, например „много украинци се самоубиват заради бедността и глада“, „хората много скоро ще ядат кучета“, „хората нямат пари да си купят хляб и сол“, „украинците бягат от страната заради бедността“. Интересното е, че руската инвазия и войната не се споменават в тези наративи, а РФ се споменава само в такъв контекст: „Украйна е силно зависима от Русия“, „Украйна няма да може да се справи без Русия“, „Украйна трябва да преговаря с Русия“. Други фейкови наративи, които опозиционните канали разпространяват, имат за цел да легитимират анексирането на Крим и да насърчат идеята, че Русия не е агресор – „Русия не е нападала Украйна“, „Крим не е окупиран“.

През 2020 г. тези опозиционни канали, които години изпълняват руския дневен ред, са сред 4-те най-популярни телевизии в Украйна,⁶ но през февруари 2021 г. бяха закрити след като формалният им собственик, Тарас Козак, бе обвинен във финансиране на тероризъм.⁷ След началото на пълномащабната война истинският собственик на каналите, Виктор Медведчук, бе арестуван, а впоследствие предаден на РФ в обмен на 200 украински военнопленници.

Вътрешен поглед за дейността на прокремълската пропагандна машина в Украйна се получи от факта, че **украински хакери успяха да получат достъп до имейла на един от кураторите на украинското медийно направление в Кремъл – Саргис Мирзаханян.** Електронната

⁵ Grinko, A., 2019. [‘Тематика фейков во времена президентских выборов: Как гибридная война меняет повестку украинского телевидения’](#) (‘The subject of fakes during the presidential elections: How hybrid war changes the agenda of Ukrainian television’, *Stopfake*, 21 February 2021)

⁶ Dankova, N., 2021 [‘«Детектор телерейтингов»: хто став №1 у 2020 році? \(ВИПРАВЛЕНО\)’](#) (‘“Telering detector”: who became #1 in 2020? (FIXED)’, *Detektor Media*, 19 January 2021)

⁷ Zubchenko, Y., 2021. [‘Напіврозпад Медведчука. Як тричі за рік закривали канали кума Путіна’](#) (‘Half-life of Medvedchuk. How the channels of Putin’s godfather were closed three times a year,’ *Detektor Media*, 29 December 2021)

кореспонденция обхваща годините 2014-2017 г. и демонстрира как пропагандистите манипулират украинското обществено мнение, създават или взимат под контрол местни сепаратистки организации, създават информационни поводи и се занимават с тяхното отразяване в украинските, а по-късно – и в руските меди.⁸ Мирзаханян отговаря за сътрудничеството със западните привърженици на Кремъл и се занимава с проекти за федерализацията на Украйна, например с популяризиране на идеята за автономизация на Закарпатска област по етнически признак. Изтеклата кореспонденция показва, че още по време на Майдана Мирзаханян промотира стартиране и финансиране на медийни и обществени проекти в Украйна, които да формират в информационното пространство изгоден за Кремъл наратив. Сред посланията, които кремълските пропагандисти внедряват, са импийчмънт на тогавашния украински президент Порошенко, възстановяване на икономическите връзки с РФ, обвинения за потискане на свободата на словото, на руския език, на правата на полското, унгарското и други малцинства, преследване на опозицията.

Многогодишната подривна дейност на руската пропаганда в Украйна дава резултат и **няколко месеца преди пълномощабното нахлуване на РФ в Украйна социологическите агенции регистрират изключително ниско доверие към украинската официална власт.** Изследване, проведено от Център Розумков от 29 юли до 4 август 2021 г., отчита крайно ниско ниво на доверие – 76% от респондентите са заявили, че нямат доверие на държавния апарат (чиновниците), на украинския парламент (Върховната рада) нямат доверие 75% от интервюираните, 74% – на съдилищата и съдебната система като цяло, 72% – на украинското правителство, също толкова – на политическите партии. Действащият президент Зеленски се ползва с доверието едва на 33% от респондентите, нямат му доверие 61%. Ще припомним, че на президентските избори през 2019 г. 73% от избирателите дадоха гласа си за Володимир Зеленски. Сред държавните и обществени институции с най-голямо доверие се ползват Въоръжените сили на Украйна (доверяват им се 68% от респондентите), доброволческите организации (64%), Църквата (63,5%).⁹

Руската пропаганда също така се опитва да насажда разногласия между различните етнически групи в Украйна. Например за българската аудитория в Украйна и в България кремълската пропаганда разпространява наративите, че в „Украйна забраняват българския

⁸ Schur, M., 2020, [‘Пропагандисти Кремля используют украинские ЗМІ в борьбе с Украиной – эксперты’](#) (‘Kremlin propagandists use Ukrainian mass media in the fight against Ukraine – experts,’ *Radio Liberty*, 19 December 2020)

⁹ Razumkov Center, 2021. [‘Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України \(липень–серпень 2021р.\)’](#) (‘Trust in the institutions of society and politicians, electoral orientations of citizens of Ukraine (July–August 2021)’), 10 August 2021)

език“, ¹⁰ „българските паметници се оскверняват“, а „представителите на българското малцинство се малтретират заради националния им произход“. Създават се ярки и запомнящи се картини, например в Одеса и Одеска област бяха организирани протести от хора, представящи се за българи.

От Службата за сигурност на Украйна разкриха, че едни и същи хора, следвайки указанията на Кремъл, организират провокации в различни региони на Украйна. Пропагандистите не прекратяват опитите си да скарат Украйна с приятелски настроените към нея държави чрез изкуствено създаване на междуетнически конфликти и спекулации на тема потискане на националните малцинства. ¹¹ **Основната цел на РФ при подобни мероприятия е да дестабилизира общественно-политическата ситуация в Украйна и да дискредитира украинската власт пред света.** През първите дни на руската инвазия в българския сегмент на социалните мрежи активно се споделяше дезинформацията, че сред жертвите в изгорелия Дом на профсъюзите в Одеса е имало българи. Въпреки че този фейк бе опровергаван многократно, ¹² той и досега циркулира сред потребителите на социалните мрежи с посланието, че заради това престъпление срещу българин украинците не заслужават състрадание и помощ.

След началото на войната популярността на Telegram като удобен инструмент за получаване на новини се увеличи драстично. Ето защо не бе изненада, че руската пропаганда активно започна да използва тази платформа, особено заради възможността да се работи анонимно. Службата за сигурност на Украйна многократно е привличала вниманието ¹³ към мрежата от Telegram канали, които под маската на „украински“ източници разпространяват кремълска дезинформация и водят агресивна информационна война срещу Украйна. Сред тях са такива често цитирани „украински“ канали като „Легитимный“, „Резидент“, „Шептун“, „Политический расклад“, „Анатолий Шарий“, „Днепр live“ и други. Не по-малко опасни са Telegram канали като „НачШтаба“, чиято основна целева аудитория е военната среда – военнослужещи, резервисти и хора, които се интересуват от военната тематика. Бяха създадени и фалшиви, рускоезични Telegram канали на 14 омбр „княз Роман

¹⁰ Stopfake, 2019, '[Фейковете на български медии за езиковия закон в Украйна](#)' ('Bulgarian media fakes about the language law in Ukraine', 23 May 2019)

¹¹ Dym, N., 2017, '[СБУ викрила ще одну спробу влаштувати фейковий національний протест через Дульського, тепер в Одесі. ВІДЕО](#)' ('The SBU exposed another attempt to organize a fake national protest through Dul'skyi, now in Odesa. VIDEO,' *Novynarnia*, 19 April 2017)

¹² Kirkova, M., 2022. '[Няма доказателства за убити българи в сблъсъците в Одеса на 2 май 2014 г.](#)' (There is no evidence of Bulgarians killed in the clashes in Odessa on May 2, 2014,' *Mediapool*, 21 April 2022)

¹³ <https://t.me/SBUkr/3958>

Велики“¹⁴ и на 93 бригада „Холодний яр“. **Тези и сходни канали се представят като украински, но редовно популяризират пропагандни наративи, чиято цел е деморализиране на защитниците на Украйна, размиване на образа на врага и насочване на недоволството и яростта към военно-политическото ръководство на Украйна.**

Но в Украйна има не само насилие и пропаганда, но и **информационен вакуум – на окупираните територии**. Сред първите неща, които правят окупантите, е да изключат украинските телевизионни канали, мрежата на мобилните оператори, интернет достъпниците. Прекъсва се достъпът до всякакви украински източници на информация, информационното пространство се изолира и се запълва изключително с пропаганда.

В материал от август 2022 г. американското издание The New York Times описва как РФ налага цензура във временно окупираните територии на Украйна.¹⁵ Руските власти пренасочват мобилните и интернет данни от Херсон през руските мрежи, блокират достъпа до Facebook, Instagram и Twitter, както и до украински новинарски сайтове и други източници на независима информация. След това изключват украинските мобилни мрежи, принуждавайки жителите на Херсон да използват руските доставчици на мобилни услуги.

Това, което се случва в Херсон, се разиграва и в други части на окупираната от Русия Украйна. Украинците в тези региони имат достъп само до руската държавна телевизия и радио. „Цифровите тактики поставят тези украински райони в хватката на огромен апарат за цифрова цензура и наблюдение, като Русия може да проследява уеб трафика и цифровите комуникации, да разпространява пропаганда и да управлява какви новини достигат до хората“, отбелязват от американското издание.

Но ограниченията в интернет не са от днес – ключовата инфраструктура е изградена преди години. **През 2014 г., след като РФ окупира Крим, се поставя подводен кабел и друга инфраструктура през Керченския проток, за да се пренасочи интернет трафикът от Крим към Русия.** В някои окупирани от Русия райони на Украйна цифровата цензура е дори по-тежка, отколкото в Русия, тъй като са блокирани Google, YouTube и приложението за съобщения Viber.

Руската власт изисква от украинците паспорт, за да си купят SIM карта с руски телефонен номер. Това улеснява руските войски да следят хората и техните мобилни устройства, включително местоположението и сърфирането в интернет. По съобщения от друг окупиран

¹⁴ Ukrinform, 2022, '[У Телеграмі з'явився фейковий канал бригади ЗСУ імені князя Романа Великого](#)' ('A fake channel of the ZSU brigade named after Prince Roman the Great appeared in Telegram', 29 March 2022)

¹⁵ Satariano, A., 2022, '[How Russia Took Over Ukraine's Internet in Occupied Territories](#)', *The New York Times*, 9 August 2022.

град – Бердянск, местните жители могат да бъдат глобени за четене на „медии на киевския режим“. Такива заплахи звучат например по радиото. В Запорожка област нашествениците търсят в телефоните на украинците за кои информационни ресурси са абонирани, като за украински канали е предвидена глоба, за повторно „нарушение“ – наказателна отговорност.¹⁶

Руската пропаганда за Украйна на Запад

След началото на пълномащабната война редица страни забраниха излъчването на главните рупори на руската пропаганда като RT, Sputnik и други. Социалните мрежи ограничиха разпространението на материалите им и ги маркираха като „руско държавно издание“ или издател, за който Фейсбук вярва, че е изцяло или частично под редакционния контрол на руското правителство. Но тези мерки за намаляването на влиянието на руската пропаганда в ЕС не са достатъчни. Руските пропагандисти продължават да са чести гости на много европейски политически предавания, а дискредитираните руски информационни агенции увеличават своето присъствие в социалните медии.

Наблюдава се и сериозен ръст на цитиране на руските информационни източници в чуждестранните медии. Едно от обясненията за този стремителен ръст на цитируемост на руските информационни агенции е прословутото търсене на второ мнение при подаването на новини за руско-украинската война. Балансът на мнения на практика изглежда така: военните събития в Украйна се представят а) от гледната точка на жертвата – Украйна и б) на агресора – Руската федерация, а после следва обобщението – „двете страни взаимно се обвиняват“. Но този баланс е изкуствен, защото **твърденията на официални представители на страна с авторитарен и тираничен режим едва ли могат да се считат за гледна точка в демократичната журналистика.**

Паралелно с това главните агенти на влияние на Кремъл на Запад остават крайно десните и крайно левите политически сили, инфлуенсърите и лидерите на общественото мнение – журналисти, учени, политици, есперти, различни профсъюзни дейци и „борци за световен мир“, подхранвани от Кремъл, както и руснаци, които вече не живеят в Русия, но се включват в разпространението на дезинформация, която усилва кремълските наративи на Запад. **В много страни активно работят руски културни центрове, които насаждат идеите на „русский мир“ („руски свят“).** Те повтарят дума по дума актуалните наративи на руската пропаганда, например, че културата е извън политиката. Преди пълномащабната война те не бяха възприемани като заплаха, въпреки че Русия ставаше все по-агресивна в насаждането на

¹⁶ Lozovenko, T., 2022, '[Россияне наказывают за подписку на украинские СМИ жителей оккупированных территорий](#)' ('Russians punish residents of occupied territories for subscribing to Ukrainian media,' *Ukrainskaya Pravda*, 27 October 2022)

идеите на руския свят след Оранжевата революция през 2004 г. и особено след Майдана през 2013-2014 г.

Основната площадка за водене на информационна война остават **социалните мрежи**. След започването на войната, по искане на Генералната прокуратура на РФ бе забранен достъпът до Twitter,¹⁷ Facebook и Instagram,¹⁸ но в чуждестранния сегмент на социалните мрежи за провеждането на информационни специални операции бе разгърната широка мрежа както от реални потребители, така и от тролове, които разпространяваха прокремълските наративи. Освен това, няколко дни след инвазията, в рускоезичния сегмент на социалните мрежи масово започнаха да се появяват проекти за псевдо-проверка на фактите – привидно за борба с украинската пропаганда, но всъщност – за манипулиране и отричане на фактите за военните престъпления на руските военни в Украйна. Такива проекти като „Война с фейковете“ или „Гробище на фейкове“ се ползват с успех сред чуждестранната публика – някои от техните „развенчани митове“ добиха популярност и се разпространиха на много езици.

На базата на тези канали за влияние на Запад руската пропаганда изгражда нови или изважда от архивите стари наративи за Украйна. **Новите наративи, които кремълската пропаганда активно внедрява в информационното пространство на демократичните страни, са насочени срещу украинските бежанци и западната оръжейна помощ за Украйна.** За Русия бе огромна изненада колко гостоприемно бяха приети украинците, които бягаха от войната и разрушенията. Руската пропаганда се опита да промени ситуацията като започна да разпространява различни, често пъти брутални фейкове, които да дискредитират украинските бежанци. Те бяха описвани като изключително опасни – били носители на СПИН и други заразни болести, жените са занимавали с проституция, били неблагодарни, груби, живеели на чужд гръб, докато правителствата на страните, които са ги приели, не обръщали внимание на собствените си граждани, мъжете били способни на крайни радикални и екстремистки действия, а за разгръвка навсякъде рисували свастики.

Друг наратив, който активно се експлоатираше от кремълската пропаганда, бе за западната оръжейна помощ, която се унищожавала от руските военни 24 часа след пристигането ѝ на украинска територия, а тази, която оцелявала, попадала на черния пазар. И изобщо оръжието нямало да променят ситуацията, а само щели да забавят разгрома на Украйна/мирното уреждане на конфликта.

¹⁷ Interfax, 2022, '[Роскомнадзор сообщил о блокировке Twitter в России](#)' ('Roskomnadzor announced the blocking of Twitter in Russia,' 4 March 2022)

¹⁸ RIA Novosti, 2022, '[Роскомнадзор заблокирует Instagram в России в полночь 14 марта](#)' ('Roskomnadzor will block Instagram in Russia at midnight on March 14,' 11 March 2022)

Още един страх на западната аудитория, който кремълската пропаганда актуализира, е свързан с **безопасността на украинската ядрената енергетика**. Русия отдавна се опитва да дискредитира украинската енергийна система. Историята датира от 2000-те години и се активизира през 2014-2016 г., което беше свързано с прехода на Украйна към американското гориво на Westinghouse. Руската федерация заявяваше, че украинските атомни електроцентрали не могат да преминават на това гориво, тъй като са проектирани специално за руско гориво. Беше наложено и мнението, че украинската ядрена енергийна система е в ужасно състояние, което представлява опасност за света. Сега се формира мнение, че завземането на АЕЦ не е окупация, а спасение на глобално ниво. Путин и досега използва Запорожката АЕЦ като коз за изнудване на западните общества, които още не са забравили чернобилската авария.

Пълномасщабното руско настъпление доведе до задълбочаването на световната хранителна криза, но РФ така и не призна, че има вина за това. **Русия превърна зърното в оръжие**, за да изнудва западните страни да свалят санкциите срещу нея, като разпространяваше наративите, че „фактори, независещи от руската политика, са довели до рязкото покачване на цените на храните“, „световните доставки на зърно и торове са нарушени поради западните санкции срещу РФ“, „западните санкции са насочени срещу руския селскостопански сектор, с цел подкопаване на руската икономика“, „Русия не унищожава аграрния потенциал на Украйна и нейната селскостопанска инфраструктура“, „Украйна минира своите пристанища и блокира търговските кораби в тях“.¹⁹

След като на 1 август първият кораб с украинско зърно напусна пристанището в Одеса, Кремъл продължи да използва темата за доставките на продоволствия за пропагандните си цели. Поредната манипулация на Кремъл за дискредитиране на Истанбулските споразумения, които позволиха да се деблокират украинските пристанища за износ на зърно през Черно море, бе, че украинските кораби отивали предимно до западните пристанища, а не в нуждаещите се африкански страни.²⁰

Буча и руската пропагандна машина

Може би **най-циничното и брутално престъпление, което мобилизира всички ресурси на руската пропагандна машина** – медии, социални мрежи, западни прокремълски агенти и лидери на общественото мнение, **бяха зверствата на армията на РФ в град Буча**. Станахме свидетели на появата и на нов руски пропаганден наратив, че Украйна провеждала

¹⁹ Stopfake, 2022, [“Развенчаваме митовете на Европейския съюз“: как руското МВНР отново си измисля фейкове – този път за продоволствената криза](#) (““Debunking the myths of the European Union”): How the Russian MFA is making up fakes again – this time about the food crisis”, 23 June 2022)

²⁰ Stopfake, 2022, [‘Манипулация: Украинското зърно се изнася „на Запад, а не в нуждаещите се африкански страни“](#) (“Manipulation: Ukrainian grain is exported “to the West, not to needy African countries””, 15 August 2022)

широкомасштабна пропагандна дейност, за да дискредитира Русия. Кремъл се опита по всякакъв начин да отхвърли обвиненията във военни престъпления, извършени на територията на Украйна. За целта бяха използвани методи като размиване на истината и цинично отричане. В информационното пространство се разпространяват множество интерпретации на някое събитие, така че потребителят на информация да стигне до извода, че „не всичко е еднозначно“. Като разпространяват многобройни лъжливи съобщения, пропагандистите подкопават доверието към истинските факти за зверствата, които руските войници са извършили и продължават да извършват в Украйна.

След като на 3 април 2022 г. светът бе разтърсен от снимките и видеата от току-що освободения град Буча в Киевска област, се появиха десетки фейкове,²¹ че жертвите на руската инвазия в Украйна били актьори или статисти, а сцените на насилие, които предадоха десетките чуждестранни кореспонденти от Буча, били инсценировка. Различни „експерти“ обясняваха, че истинските трупове не лежали така и не миришели така, че „статистите“ мърдали, пушели цигари, защото не знаели, че ги снимат, а убитите не успели да махнат белите парцали по ръцете си, когато „нацистите“ влезли в града. Правеха се **паралели и с други, по мнението на руските пропагандисти, постановки** – „тактиката на видеоинсценировки престана да ме изненадва още в Сирия, където беше взето решение за нанасяне на масирани ракетни удари въз основа на постановките на Белите каски“, написа руският пропагандист Александър Коц.²²

В кампанията по опита за възстановяване на репутацията на руската армия бе включен и французинът Адриан Боке. Кандидатурата на Адриан Боке може би се е сторила на Кремъл доста подходяща за подобни антиукраински кампании – бивш френски военен, със значителен кредит на доверие във Франция, който става едва ли не национален герой след издаването на книга²³ за възстановяването си след тежка травма.

Адриан Боке уверено заявява по различни френски медии, че лично наблюдавал военни престъпления, извършени от украинската армия по време на престоя си в Украйна с хуманитарна мисия. Детайлите, които той споделя за престоя си и видяното в Буча, са объркани и противоречат на обективната хронология на случилото се в града през април, а спомените му съдържат явни признаци на руски пропагандни клишета. Боке разказва, че престъпленията в Буча изобщо не били извършени от руските окупатори, а били военни

²¹ Stopfake, 2022, ‘[Фейк: Тела убитых российскими солдатами мирных жителей — манекены или статисты](#)’ (‘Fake: The bodies of civilians killed by Russian soldiers are dummies or extras,’ 10 April 2022)

²² <https://t.me/sashakots/30759>

²³ Bocquet, A., Wessels, M. 2022, ‘[Lève-toi et marche ! Grâce à la science](#)’ (‘Get up and walk! Thanks to science’)

престъпления на полка „Азов“. Американските журналисти, които били в града заедно с него, снимали постановъчни видеоматериали, дори самите украински военни използвали мъртвите тела на мирни граждани за инсценировка на клането в Буча. Със своите разкази Адриан Боке се опитва да убеди французите, че Русия била принудена да започне война единствено заради реалната заплаха за Донбас от страна на украинските нацисти и украинските власти, които унищожавали проруското население на региона през всичките 8 години.

Разследване на StopFake,²⁴ а след това и на френското издание Liberation²⁵ установяват, че Боке никога не е бил в Буча. Нещо повече – френските журналисти доказват, че Боке е патологичен лъжец, който е измислил дори военната си кариера. От Френските военновъздушни сили заявяват пред медиата, че Адриан Боке всъщност е бил ранен по време на обучение по стрелба, така че не е успял да го завърши и никога не е бил в редиците на военновъздушните сили.²⁶ Но дори след излизането на бял свят на тези компрометиращи за Боке факти, руската пропаганда не се отказва от него и продължава да го използва за дискредитация на Украйна и ВСУ пред света. Сюжети с негово участие се появяват в главното руско пропагандистко предаване „Время“ още няколко пъти – през май,²⁷ и през юни,²⁸ в тях той разказва нови „факти“ от „пребиваването си в Буча“.²⁹

Успоредно с разпространението на десетки различни дезинформационни съобщения, **руските дипломати започнаха да извайват в социалните мрежи образ на Русия като жертва.** Те започнаха да пишат масово за глобалната русофобия, която се подклаждала от Запада по координиран начин на фона на „спецоперацията, която били принудени да започнат“. Трябва да се отбележи, че Русия управлява в Twitter мрежа от ботове,³⁰ която значително засили кампанията „Спри да мразиш руснаците“, стартирана от акаунтите на руските дипломатически представители.

²⁴ Stopfake, 2022, '[Как француз Адриан Боке «отбелива» российские преступления в Буче](#)' ('How the Frenchman Adrian Boke "whitens" Russian crimes in Bucha,' 14 May 2022)

²⁵ Horn, A., 2022, '[Les affabulations d'Adrien Bocquet, ex-militaire français revenu d'Ukraine](#)' ('The fabrications of Adrien Bocquet, a former French soldier who returned from Ukraine,' *Libération*, 24 May 2022)

²⁶ Horn, A., 2022, '[L'ex-soldat Adrien Bocquet a aussi menti sur son passé militaire](#)' ('Ex-soldier Adrien Bocquet also lied about his military past,' *Libération*, 7 June 2022)

²⁷ Knyazeva, O., 2022, '[Французский писатель, который три недели провел на Украине, пытается рассказать европейцам, что творят неонацисты и о чем молчат западные СМИ](#)' ('A French writer who spent three weeks in Ukraine is trying to tell the Europeans what neo-Nazis are doing and what the Western media is silent about,' *ITV*, 11 May 2022)

²⁸ 1TV, 2022, '[Французский волонтер Адриан Боке в Москве рассказал о том, что сам видел на Украине](#)' ('French volunteer Adrien Bocquet told in Moscow what he himself had seen in Ukraine')

²⁹ Stopfake, 2022, '[Француз Адриан Боке прибыл в Москву с новой порцией фейков для «Первого канала»](#)' ('Frenchman Adrien Bocquet arrived in Moscow with a new portion of fakes for Channel One,' 10 June 2022)

³⁰ Clayton, J., 2022, '[How Kremlin accounts manipulate Twitter](#)', *BBC*, 19 March 2022

Украйна срещу руската дезинформация

Как се справят украинците с предизвикателствата на руската информационна война? Информационният фронт в Украйна е добре развит на ниво общество, държава и законодателни и образователни инициативи. През последните осем години след агресията на РФ срещу Украйна през 2014 г. се появиха много кампании и проекти за противодействие на руската дезинформация. Съществуват **няколко проекта за проверка и опровержение на кремълската дезинформация**, като най-старият е **StopFake**, създаден на 2 март 2014 г. Олха Юркова, една от основателките на проекта, си спомня,³¹ че именно на този ден в Крим се появяват „зелените човечета“, а руските медии бълват невероятно количество фалшиви новини за Украйна. Приятели на Олха, с които тя учи заедно в Могиланската школа по журналистика (МШЖ), започват да мислят как могат да се противопоставят на това. Те се събират на обсъждане, в резултат на което се появява сайт за опровергаване на фейкове чрез проверка на информацията. Сред основателите на StopFake са преподаватели, възпитаници и студенти от МШЖ.

StopFake се занимава с мониторингови изследвания и изучава методите на влияние на пропагандата не само в Украйна, но и в други страни и региони, предимно в Европейския съюз и страните от бившия Съветски съюз. Журналистите събират база с неопровержими доказателства за съществуването на сложна руска дезинформационна система и налагат въпроса за руската дезинформация в дневния ред на Европа. Именно StopFake е един от прототипите за създаването на East StratCom Task Force, инициативата на Европейския съюз за проверка на фактите.

През последните години един от най-важните компоненти на дейността на проекта е **обучението по медийна грамотност** и развитието на медийни компетенции сред журналисти, активисти на гражданското общество, преподаватели в училищата и университетите, и дори сред политици. През 2018 г. StopFake се присъедини към проекта на международната организация IREX „Изучавай и различавай: информационна медийна грамотност“.³² Целта на програмата е да интегрира елементи на медийната грамотност в учебни предмети като история, украински език и литература, изобразително изкуство, за да формира умения за критично мислене и медийна грамотност сред учениците от средните училища в Украйна, за да се противопоставят на влиянието на дезинформацията и пропагандата. Към началото на

³¹ Stopfake, 2019, '[StopFake на 5 години: Еволюция на борбата срещу руската пропаганда в Украйна](#)' ('StopFake at 5 years: Evolution of the fight against Russian propaganda in Ukraine,' 24 March 2019)

³² Stopfake, 2018, '[StopFake поможет школьникам изучать медиаграмотность](#)' ('StopFake will help students learn media literacy,' 4 February 2018)

2021 г. в проекта участват 654 училища и около 3000 учители и продължава да привлича и обучава нови преподаватели, за да се отгледа ново поколение украинци, които ще се ориентират успешно в съвременното информационно пространство.³³

Не само учителите, но и **граждани, които искат да развият своите умения за медийна грамотност, могат да преминават различни онлайн курсове**, например „Проверка на фактите: Доверете се – проверете“,³⁴ и Very Verified от EdEra,³⁵ „Медийна грамотност за преподаватели“ от Prometheus.³⁶ Курсовете осигуряват основа за осъзнаване и разбиране на всички основни позиции, свързани с медийната грамотност и умения, от които всеки има нужда.

За това колко е важно да се използва информация от достоверни източници, в Украйна се напомня постоянно и по различни канали. Например на музикалния канал „М“ се появяват съобщения „Не се подвеждай от фейкове. Доверявай се на проверени източници“, следват названията на различни официални институции и QR-код с линк към сайта им, който може да се сканира с телефон.

Освен призивите за използване на достоверни източници на информация, военното ръководство на страната се обърна към журналистите и жителите с **препоръка за информационна тишина**. По-късно тя се превърна в изискване – да не се снимат и показват местата, където попадат ракети или артилерийски снаряди, тъй като такива снимки или видеоклипове могат да дадат на руснаците информацията, от която се нуждаят, за да планират по-нататъшните си действия. Медиите и официалните институции постигнаха споразумение да спазват ембаргото: дванадесет часа за удари по военни цели, три часа – за цивилни цели.³⁷

Медиите, блогърите и всички граждани бяха помолени също да не пишат наименованията на военните подразделения, както и тяхното местоположение, броя на оръжията и техниката, планираните операции, тактиката и методи на действие на военните части, непроверена информация за жертви и загинали – информация, от която може да се възползва врага.

³³ Ministry of Education and Science of Ukraine, 2021, ‘[Стартував конкурсний відбір для вчителів у проєкті «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність»](#)’ (‘The competitive selection for teachers in the “Study and discern: info-media literacy” project has started’)

³⁴ Educational Era, [Фактчек: довіряй-перевіряй](#) (Factcheck: trust-check)

³⁵ Educational Era, [VERIFIED: онлайн-курс з медіаграмотності](#) (VERIFIED: online media literacy course)

³⁶ Prometheus, [Медіаграмотність для освітян](#) (Media literacy for educators)

³⁷ Bryzh, E., 2022, ‘[Краще втратити трафік, але не зашкодити Україні. Медійники про «прильоти» в прямому ефірі](#)’ (‘It is better to lose traffic, but not to harm Ukraine. Media people about “arrivals” live,’ *Detektor Media*, 1 November 2022)

Президентът Зеленски е постоянен източник на информация за украинците. Всеки ден записва обръщения в различни формати и на различни места – в кабинета си, на улицата до президентството или на фона на строителна техника след масирана ракетна атака на столицата. Той многократно е посещавал фронтовата линия, на място връчва награди на военните, например за освобождаването на Изюм. Главното послание в обръщенията на украинския президент към съгражданите си е „ние се държим и побеждаваме“.

Един от резултатите на тази война е, че **украинците започват повече да вярват един на друг.** Според проучване на изследователската компания Gradus Research, в края на 2022 г. 63% от украинците казват, че вярват на хората като цяло, докато през октомври 2021 г. броят им е бил 45%.³⁸ Двойно повече украинци в сравнение с миналата година се доверяват на жителите на своето населено място (ръст от 35% до 62%). Две трети от гражданите (67%) се доверяват на съседите и хора, живеещи наблизо. А цели 80% от анкетираните декларират, че се доверяват на познатите. Данните за високата ангажираност на украинците в помощ на своите съграждани, армията и държавата също свидетелстват за нарастващото ниво на доверие в обществото. 43% от анкетираните са отговорили на призови за помощ в социалните мрежи, 39% са прехвърлили пари в благотворителни фондове, а около една трета от гражданите са дали пари и помощ на непознати.

Друго социологическо проучване – на фондация „Демократични инициативи на Илко Кучерив“ съвместно със социологическата служба на Център „Разумков“ през август 2022 г., показват ръст на доверието на украинците и към силовите държавни институции, към президента, а най-голяма подкрепа запазват Върхожените сили на Украйна. В същото време украинците продължат да не вярват на Върховната рада, кабинета на министрите, съдилищата, прокуратурата, банките.³⁹

Тези резултати подчертават процеса на консолидация в украинското общество както по отношение на увеличаващото се доверие в институциите и изграждане на хоризонтални връзки между съгражданите, така и по отношение на подобряването на информационната среда, базирана на по-голяма прозрачност и медийна грамотност. Руската агресия активизира украинските инициативи за борба с руската пропаганда, които могат да служат за пример на останалата част от света.

³⁸ Texty, 2022, [‘Українці почали більше довіряти одне одному під час війни – опитування’](#) (‘Ukrainians began to trust each other more during the war – survey,’ 20 July 2022)

³⁹ Дум, N., 2022, [‘Лідером довіри українців залишаються ЗСУ. Рятувальники й Нацгвардія потіснили волонтерів та церкву. СОЦІОПИТУВАННЯ’](#) (‘The Armed Forces of Ukraine remain the leader of Ukrainians’ trust. The rescuers and the National Guard crowded out the volunteers and the church. SOCIAL INTERVIEW,’ *Novynarnia*, 19 September 2022)